

Szalay Olga: SZÁZ MAGYAR KATONADAL

A könyv ünnepélyes bemutatóját az MTA Zeneudományi Intézet Bartók termében tartották, 2011.február 8-án

Kósa László akadémikus, művelődéstörténész, Hajdu Tibor történész, és Domokos Mária népzenekutató, ismertették és méltatták a könyv jelentőségét, mely szenzáció a maga nemében, hiszen elveszettnek tűnt anyagot tár fel. A dalok és a kor hangulatát Berecz András ízes meséje, Juhász Zoltán furulya játéka és mindkettőjük éneke idézte fel. A katonaelet dalaiból a Honvéd Férfikar remek kórusa szólaltatott meg néhányat Strausz Kálmán karnagy ve-

zetésével. Befejezésül a közönség is lelkesen együtt énekelte az egyik jól ismert kedvelt katonadalt.

*

A Bartók- és Kodály-kutatás ismét tett egy nagy lépést előre azért, hogy a két mester életművében megismerhessünk egy újabb, eddig alig feltárt fejezetet. A Balassi Kiadó, valamint a kutatást és kiadást támogató szervezetek, intézmények segítségével jóvoltából, Szalay Olga többéves munkájának eredményeként egy igen impozáns, kétnyelvű (magyar-német) új kötetet vehetünk immár kézbe: Bartók és Kodály 1918-ból származó kiadatlan katonadal-gyűjteményét. Igazi „Megkésett melódiák”, melyek olvastán betekintést nyerünk a két szerző munkáján, a dalokon és a katonafolklor sajátosságain túl abba a világba, amikor ez a gyűjtés történt. A Nagy Háború éveinek miliójébe, az akkori katonaeletbe a Monarchia közös hadseregében. És nem utolsó sorban Bartók és Kodály életútjának azokba az eseményeibe, melyek e gyűjteményt életre hívták. A száz dal rendkívüli értéke, hogy elsőként vonultatja fel, mutatja be átfogóan a hiteles magyar népdalokat. A könyv, Szalay Olga hatalmas munkája méltán nyert el máris egy igen rangos nemzetközi elismerést, a *Pitè-díjat*.

A kéziratot az első világháború utolsó éveiben állította össze addigi gyűjtéseiből Bartók és Kodály, a bécsi Hadügyminisztérium által létre-

hozott ottani Zenetörténeti Központ felkérésére, mely intézmény céljául tűzte ki a Monarchia különböző nemzetiségű katonái között végzendő dalgyűjtést. A népdalokat füzetekbe rendezve, kis kiadványok formájában népszerűsítő céllal kívánták megjelentetni. A bécsi zeneműkiadónál, az Universal Edition-nál már elkezdtek az osztrák füzet után a *Száz magyar katonadal* kiadásának munkálatait is, amikor a háború véget ért. A Monarchia összeomlását követő zűrzavarban a kiadás elakadt, a kézirat kottás része pedig elveszett. Megmarad azonban a népdalfüzet kéziratának többi része Kodály hagyatékában, melyeknek másolatait *Kodályné Péczely Sarolta* szíves hozzájárulásával *Szalay Olga* néhány évvel ezelőtt megkaphatta tanulmányozás céljára. Mivel ebben az anyagban dallamok ugyan nincsenek, de a jegyzetekben fellelhetők a katonadal- válogatás forrásai (mikor, hol, kitől gyűjtötték,) valamint a dalszövegek hiteles német fordításai is, a kutató bízott abban, hogy ezek alapján a szövegekhez tartozó dallamokat meg tudja keresni a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetében őrzött kéziratok Bartók- és Kodály-hagyatékban. Hatalmas munkát végzett, míg a német szövegek újra-magyarítása után e strófákat „felöltöztette” feltételezhető hajdani dallamaikkal, s elkészítette az elveszett kézirat rekonstrukcióját.

A dallamkeresés több fontos kérdést vetett fel. Egy népszerű dalgyűjtemény összeállításakor a szerzőknek törekedniük kell a legjobb dallamváltozatok közlésére, a legépebb szövegekkel. Nem tudható, hogy Bartók és Kodály alkalmazott-e, és milyen változtatásokat az eredeti dalanyagon azért, hogy ha szükségesnek mutatkozott, egy-egy ún. „terjesztésre szánt alakot” hozzon létre. A könnyebb énekelhetőség kedvéért esetleg elhagyhatták a lejegyzésekben megtalálható díszítőhangokat is. Ezért Kodály Zoltánné kívánságához alkalmazkodva *Szalay Olga* a daloknak csak az első dallamsorát közli, a hozzá kapcsolódó jegyzetekben olvashatjuk a rekonstrukciós munka, vagyis az adott dal e gyűjteménybe való tartozásának tudományos bizonyítását. Ugyanitt hivatkozik a dalok esetleges publikációira, eddig közreadott variánsaira is. A kötet szerteágazó témája miatt három munkatársat vont be munkájába. *Eva Maria Hois* és *Büky Virág* zenetörténészt, valamint *Pollmann Ferenc* hadtörténészt. Hármójuknak a kötetben olvasható tanulmányai segítenek bennünket abban, hogy a korszakot és a körülményeket, melyben a Száz magyar katonadal kézírata készült, jobban megismerjük és megérthessük.

Szalay Olga hét fejezetben tárja elénk a tárgyalat témát. A mű gerincét a Száz magyar katonadal fennmaradt kéziratrészeinek első közreadása, valamint a rekonstruált dalanyag adja (II. és III. fejezet.)

A Bevezetést követő nagyszabású szerkesztői tanulmányban (I. fejezet) részletesen követhetjük a szerkesztő sokoldalú, nagy anyagismeretet, precizitást és kombinációs készséget követelő munkáját, melyet a kézirat elveszett kottás részének felkutatása, visszakeresése, azonosítása során végzett. *Szalay Olga* ír továbbá Kodály szerkesztői munkájáról, a népdal-

kiadvány tudománytörténeti és kutatástörténeti jelentőségéről, s magáról a katonadal műfajáról a két szerző életművében. A fejezetet egy a szerkesztő által továbbgondolásra javasolt szakasz zárja, mely a katonadallal, mint a katonaelet és a háború lelki tényezőjével foglalkozik.

Nagy közérdekű kérdésre tarthat számot a II. fejezet, amely bemutatja a népdalgyűjtemény kéziratának fennmaradt részeit. Láthatjuk a tervezett címlapot, rajta, hogy „Második kötet”. (Eva Maria Hois kutatásaiból tudjuk, hogy az első, osztrák gyűjtemény mellett egyedül a magyar jutott el a nyomdakész formáig.) Az Előszóban a szerzők leírják többek között a kötet szerkesztésének, a dalok beosztásának alapelveit. A teljesebb bemutatás kedvéért jelenlegi, de korábbi gyűjtéseikből is válogattak, az Ilmari Krohn-féle kadenciarend alapú rendezést választották, és utalnak az oly tipikus alkalmazkodó ritmusra is. A dalokat a könnyebb énekelhetőség kedvéért nem g¹ alapra, hanem d¹ végződéssel közlik. (A „Repülj páva” mozgalom kezdete óta, az 1970-es évektől kezdődően a nagyszámú citerás kedvéért általában c¹ záróhangot találunk a népszerűsítő célú kiadványokban.)

A *Jegyzetekben* a dalokkal kapcsolatos adatok szerepelnek. A szerzők csak a legszükségesebbekre szorítkoztak: lelőhely, időpont, az énekes neve, és a dal elterjedtsége. A *Mottó* Kodály kézírásával egy Gyöngyösi István-idézet, (Mars és Bacchus egymással való viaskodása, 23. vers.) mely a katonaelet nehézségeit festi le. A *Köszönet* egy gépirásos köszönőlevél-fogalmazvány, melyben Dr. Paumgartner Bernát, a cs. és kir. Hadügyminisztérium Zenetörténeti Központjának vezetője megköszöni Bartók és Kodály munkáját. A kötetben továbblapozva a katonadalszövegek hiteles német fordításait olvashatjuk, Bartókné Ziegler Márta, és Kodály Emma munkáját.

A III. fejezetben találjuk a száz katonadalt és a cenzúra miatt kicserélt, kihagyott dalokat is. Az összeállítás értéke, hogy bár népszerűsítő céllal készült, mégis tudományos koncepció jegyében válogatta össze az egyes darabokat a két gyűjtő. A kottákat megelőzi a rendkívül fontos *Tájékoztató és jelmagyarázat*, mely a kottákhoz kapcsolódó szerkesztői jegyzetekben segít eligazodni. Ez a fejezet tartalmazza még a másolók jegyzékét, valamint egy kétnyelvű táblázatot a szerkesztői jegyzetekben használt jelek és rövidítések magyarázatára.

Nagyszerű érzés végignézni ezt a poraiból Főnix módjára feltámadt kéziratot, melyben a mai gyűjtő örömmel tapasztalhatja, hogy bár katonaságunk alig van, e dalok, szövegek mégis tovább élnek néphagyományunkban. Hogy csak néhány példát említek: Az 5. sz. *Búza, búza, búza...* változatai, a 25. sz. *Kedves jó anyám, nem írhatok levelet*, vagy a 35. sz. cseremis-z-rokon dallam, amit Debrecen környékén *Huszár vagyok, nem pocsolyszerűlő* szövegkezdettel ismernek, ma is közkedvelt. És fülemben cseng az öreg furtai juhász, Rácz Lőrinc gyönyörű lassú éneklésében az 52. sz. *Jaj de szépen harangoznak hajnalba* kezdetű dal, éppen úgy, ahogy

itt a kötetben látjuk. Szövegsorok is tovább élnek. Pl. a 48. sz. dal két sora Aradványpusztán így ismert: *Sej mikor engem summáslánynak vittek/ Az árokban még a víz is reszket.* Az 53.sz. dal két sorát így hallhatjuk a Hajdúságban: *Nyisd ki kovács zódre festett műhelyajtódat/ Vasald be a keselylábú lovamat.* Különösen érdekes arról olvasni, hogy az osztrák cenzúra miként nehezítette meg Kodály szerkesztői munkáját. Kifogásolták a dal-szövegekben az olyan szövegrészeket, mint a *Kutya felcser ne vizitálhasson meg, Ferenc József leszakított,/ Karjai közt elhervasztott.* Vagy: *Szógálom a császárt / De nem jókedvemből.* És általában a „Ferenc Jósokázást”. Ezért ezeket a dalokat ki kellett cserélni a kéziratban.

Hasznos és elengedhetetlen járuléka a kötetnek a *Mutatók* a IV. fejezetben. Hézagpótló a folklorizálódott katonai műszavak magyarázata, praktikus a helynévmutató a dalokhoz, a térkép, a dallam- és a versszakmutató. Különleges értéke a könyvnek az V. fejezet. A mintegy száz dokumentum élén számos első közlésű Kodály autográf található, valamint a kézirattal kapcsolatos hivatalos- és személyes levelek, hírek, tudósítások, közlemények. Itt olvashatjuk Bartóknak a magyar katonadalokról írt tanulmányát is, kétnyelvű újraközlés formájában. A rövidítéseket és az imponálóan gazdag irodalomjegyzéket a VI. fejezet tartalmazza. A záró VII. fejezetben Eva Maria Hois nagy tájékozottsággal írja le a bécsi Hadügyminisztériumban megszervezett Zenetörténeti Központ történetét, céljait, munkáját, benne a magyar vonatkozásokat, Bartók és Kodály tevékenységét. Büky Virág beszámoló a bécsi és budapesti Történeti Hangverseny-ről. Bécsben elhangzottak magyar katonadalok is Bartók, Kodály és Kodályné Sándor Emma feldolgozásában. Székelyhidi Ferenc énekelt maga Bartók kísérete zongorán. A tanulmány e két nagyszabású hangverseny létrejöttének körülményeivel, a bemutatók jelentőségével foglalkozik, számos korabeli dokumentumot idézve. Pollmann Ferenc tanulmánya kiváló összefoglalás a Monarchia hadseregéről, a katonaeletről, a magyar katonák szerepéről az első világháborúban. Az egész könyv mondanivalóját értékes fotóanyag egészíti ki a Hadtörténeti Intézet Archivumából.

Szalay Olga munkája tudományos értékén túl zenei közművelődésünkben is nagy jelentőségű, mivel napjainkban egyre nagyobb érdeklődés mutatkozik a szabadságharc és általában a katonaelet dalai iránt. Alig van az új népzenei lemezek között olyan, amelyiken katonadal csokrok ne szerepelnének. Vagy gondoljunk a 48-as dalokat tartalmazó CD nagy sikerére. Kismarján pedig egyenesen BAKA KÓRUST alapítottak a közelmúltban. A száz dalt akár dallamkérdezőként használhatja, aki gyűjtéssel is foglalkozik. Bartók és Kodály munkája, ha közel száz éves késéssel is, de most bekerül az ország népzenei vérkeringésébe, értékes dallamaival, a sok szép szöveggel nagy vérfrissítést jelenthet. Segíthet feleleveníteni néphagyományunknak ezt a szinte „hungarikumnak” számító réteget.

Bencze Lászlóné dr. Mező Judit